

Selçuk Üniversitesi
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2003 / Bahar

XV. Sayı

Hakemli Dergi

Konya 2003

Genel Yayın Yönetmeni

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Sayı Editörü

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük - Prof. Dr. M. Ali Kapar

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır - Muhiddin Okumuşlar

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Aydın – Prof. Dr. Faruk Bayraktar – Prof. Dr. Ünver Günay
Prof. Dr. Hayati Hökelekli – Prof. Dr. Hakkı Önkol Prof. – Prof. Dr. Hüseyin Peker
Prof. Dr. Mualla Selçuk – Prof. Dr. Hüseyin Tural

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Hasan Onat - Prof. Dr. Ahmet Turan
Prof. Dr. Ahmet Sevgi - Prof. Dr. H. İbrahim Şener
Prof. Dr. Mehmet Aydın - Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. İzzet Er - Prof. Dr. Ünver Günay - Prof. Dr. Münir Koştaş
Prof. Dr. Necip Taylan - Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi - Prof. Dr. Hüsameddin Erdem
Prof. Dr. İsmail Yakıt - Prof. Dr. Mehmet Bayraktar - Prof. Dr. Hayrani Altıntaş
Prof. Dr. Hayati Hökelekli - Prof. Dr. Hüseyin Peker - Prof. Dr. Erdoğan Fırat
Prof. Dr. M. Ali Kapar - Prof. Dr. İsmail Yiğit - Prof. Dr. Hüseyin Algül
Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu - Prof. Dr. Ali Toksan
Prof. Dr. Hüseyin Tural - Prof. Dr. İ. Hakkı Sezer

ISSN 1300 – 5057

Bu dergi, Yüksek Öğretim Kurumu'nun hakemli dergi tanımına uygun olarak yayınlanmaktadır.
Yazıların yayınlanmasına yayın kurulu karar verir. Yazılar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayınlanır.
Yayınlanması istenilen yazılar, PC/Microsoft Word 97 ve üzeri bir ortamda yazılmış olarak, diskette birlikte üç nüsha halinde (çeviriler orijinal metinleri ile beraber) teslim edilmelidir.
Yayınlanan yazıların bilim, hukuk ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
Dergide yayınlanmayan yazılar iade edilmez.

ofset hazırlık, baskı, cilt

Sebat Ofset Matbaacılık

0.332 342 01 53 – 54 / KONYA

sebat@sebat.com - www.sebat.com

CENAZE AYINLERİ*

Yazan: Louis-Vincent Thomas

Fransızca-İngilizce tercüme: Kristine Anderson

*Türkçe Çeviren: Dr. Nermin Öztürk***

Abstract

Funeral Rites

Death is not only a biological occurrence leaving the corpse as a residue that must be administered to; it is also, and more importantly, a sociocultural fundamental because of the beliefs and representations it gives rise to and the attitudes and rituals it brings about. It is of course understood that rites are the immediate extension of beliefs, and that funeral rites, in particular, are the conscious cultural forms of one of the most ancient, universal, and unconscious impulses: the need to overcome the distress of death and dying. The word “rite” here is taken in its anthropological sense; that is, in a larger sense, quite apart from liturgical or theological concerns. A rite, then, is a ceremony in which behaviors, gestures and postures, words or songs uttered, and objects handled, manufactured, destroyed or consumed are supposed to possess virtues or powers or to produce specific effects.

* Bu yazı editörlüğünü Mircea Eliade’ın yapmış olduğu “the Encyclopedia of Religion” isimli eserin “Funeral Rites” maddesinin tercümesidir (Cilt 5, s:450-459).

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

Ölüm, sadece atık olarak bir ceset bırakan biyolojik bir olay olmayıp, aynı zamanda getirdiği davranış tarzı, törenler ve inanışlar yüzünden de önemli bir sosyo kültürel olaydır. Törenler duygularımızın dışarı vurulmasından, cenaze törenleri ise en eski ve evrensel kültürel formlarımızdan ve hissiyatımızdan meydana çıkmıştır: Ölüm stresini üzerimizden atabilmek.

Ayin sözcüğünü burada, liturjik veya teolojik açılardan ayrı olarak antropolojik anlamda ele alacağız. Ayin, özel etki meydana getirmek için birtakım davranış, jest ve hareketlerin yapıldığı, söz ve ilahilerin söylendiği, objelerin yapıldığı, yok edildiği veya tüketildiği bir törendir. Ölen kişinin cesedinin veya hayattayken sahip olduğu eşyalardan herhangi birinin etrafında ayin yapmak şu üç sonucu ortaya çıkarır: Birincisi, ölüm, cesedin basitçe şekil değiştirmesinden ziyade ölümlülerin üstünde bir yolculuk, geçiş veya bir yere varış olarak algılanır. İkinci olarak ölenin yakınlarına bir avuntu ve teselli verir. Sonuncusu ise ölen kişinin ölümüyle rahatsız olan gurubu yeniden normal hayata döndürmektir. Afrika gibi geleneksel toplumlarda ve daha çok Asya'da (özellikle Çin) cenaze ayinlerinin oyun, dans, müzik ve hatta palyaçolarla, bir yenilenmenin tiyatrosu olarak sunulmasına oldukça sık rastlanır.

Bilhassa geleneksel toplumlarda cenaze ayinleri öyle önemlidir ki katılımcıların yer alması bir zorunluluktur. Geleneksel Afrika'da kültür baskısına en dayanıklı kavram bu ayinlerdir. Sosyal gruplar için ayinin gerekliliği kolayca görülür. Bununla beraber birçok psikiyatrist cenaze törenlerinde acelecilik eden veya yastan çıkmakta erken davranan birisinin bir çok problemlerinin kökeninde kendini günahkar hissetmesi duygusunun olduğunu doğrulamışlardır.

Cenaze Ayinlerinde Önemli Anlar

Cenaze ayinleri belli başlı formaliteleri kapsayabilir. The Toraja of Sulawesi (Celebes) de dört temel bölüm görülür. İlk tören boyunca ölünün hasta olduğu söylenir, yıkanır, giydirilir, süslenir ve cesede bir yıl kadar bakılır. Sonra beş ila yedi gün süren kurbanlı, şarkılı ve danslı ilk kutlama gelir. Bu, ölüme giden yolculuktaki zor kısıma işaretler ve ölü evinde gömme provasıyla sona erer. Bunu takip eden süreçte şenlikler artarak devam eder. Sonunda, kefenlerin, ölüyü anmak için dikilen anıtların ve ölenin bir suretinin(ünlü tau-tau) istihdam edildiği, aylar süren bir hazırlanma dönemi gerektiren asıl tören yapılır ve ölünün defni ve yerleştirilmesiyle sona erer.

Defin işlemlerinin başarıyla sonuçlanması Çin Taoizmi başta olmak üzere bürokratik bir nitelik arz eder. Burada törenin esas bölümü, tanrılarla anlaşma ve dökümanlar hazırlanmasıyla geçer. Özellikle törenler için uygun yer ve zaman seçimi amacıyla kozmik güçlerin incelenmesi ilgi çekicidir: *Kung-te* veya ölüye verilecek rütbe ve yerler, *p'u-tu* veya ruh için ikramlar ve ruhun özgürlüğü için düzenlenecek törenlerdir.

Antropolojistler ayinlerdeki büyük anları belirlemek için, her ne kadar yanlış olsa da ikili cenaze formülasyonunu kullanırlar. Bu formülasyon, sırasıyla ayrılık ayinleri, takiben birkaç haftadan bir yıla kadar değişen aralıklar ve en son olarak da yasa son veren birleşme ayinlerinden ibarettir.

Ayrılık Ayinleri: Çoğu geleneksel toplumlarda çürüme safhasından toprak olmaya geçiş için cenaze töreninde iki önemli an vardır. İlk cenaze veya ayrılık ayini Burkina Faso'lu Mossi'nin söylediği gibi "ölüyü öldürmek" içindir-başka bir deyişle ölüdeki canlı kalan şeyleri, onu topluma bağlayan hissi bağları kırarak yok etmektir-. Aynı zamanda ceset çürürken görünür bir şekilde rahatsız edici olur, dış etkilerin hepsine açık, savunmasız ve tehlikelidir. Çelişkili fakat tamamlayıcı iki tavır yaşayanın davranışlarını ölüme yöneltir: Merak ve reddedilme, her etnik gurubun bakış açısına göre değişen sembolik veya gerçekçi bir yaklaşımla gösterilir.

Üzüntü ve korkuyla beraber merak ölümün hemen ardından başlar. Ölü insana yiyecek verilir, şeytani ruhları korkutmak için gonglar çalınır, ceset yıkanıp temizlenir ve eğer özellikle ceset ortada yatıyorsa değişimleri izlenir (Güneydoğu Asya'da Miao'da üç ile oniki gün arası). Ceset giydirilir, vücut delikleri kapatılır (ağız vb.) ve en önemlisi "yeniden hayat bulma" organize edilir. Bu, tekrar bir araya gelme ve büyük ölçekli bir ayin için uygun zaman olabilir. Yeni Zelanda'lı Maori için bu fazlasıyla dramatik bir törendir. Törenin önemli anları, şarkılar, ağıtlar, ilahiler ile ölenin servetine göre hazırlanan yemeklerle geçirilir. Perulu İnka'larda yemeklere ek olarak kompleks bir sembolizmin örneği olan zar oyunları oynanır. Oyunun amacı ölenin ruhunun cennete gitmesine yardımcı olmaktır. Bu oyunda, gelen zara göre ölünün, zarı atana karşı yaklaşımı(neler hissettiği) anlaşılır ve ölünün malı sonuca göre dağıtılır.

Ölüye saygıyla gösterilen ilgi onu rahatlattığında, reddedilme kendini gösterir. Son hürmetler de gösterildikten sonra ölen kişi atalarına katılmaya veya ölüm sonrasına kendini hazırlamaya davet edilir(insan formunun bozulması, reinkarnasyon, tanrıyla birliktelik gibi). Kararsızlığını yenmesi için birtakım metodlar kullanılır. Birisi onu sıkıca bağlar ya da sakatlar (gözlerini çıkarır,

ayaklarını kırar), mezarda onu yalnız bırakır ya da bir dağın eteğine veya geçemeyeceği bir nehrin kenarına bırakır. Karşılık olarak bazen onun yerine evde bir kukla konur ya da her yıl davet edileceğine dair söz verilir. Cesedin çürümesi, ruhunun köyde dolaşması gibi bir risk oluşturduğundan, akrabalar kendilerini sosyal düzenin dışında bırakan ağıt sınırlamasını kabul etmek zorunda kalırlar. Bu yasakların özel amacı çürük cesedin hastalık yaymasını önlemektir. Hindistan'daki Todo'ların kullandığı *kedr* sözcüğü bu durumla oldukça alakalıdır. Bu sözcük birinci ve ikinci defin arasındaki aralığı, ağıt sürecini ve ölüyü ifade etmektedir. Ölmekte olan bir Maori şefinin oğluna yaptığı açıklama bu durumu anlatmaktadır: “Üç yıl boyunca kabilenden ayrı kalmalı ve kutsanmalısın...Bütün bu zaman boyunca ellerim toprağı toplayacak ve ağzım böcek yiyor olacak...Sonra kafam vücudumun üstüne düştüğünde beni uykudan uyandır, yüzüme gün yüzü göster ve böylece sen de özgür [noa]olacaksın” (Hertz. 1970, s. 33). Hülasa, topraklaşma esnasında (doğal veya hızlandırılmış olsun) olanlar, ölen kişinin ölümden sonraki kaderini doldurduğuna işarettir. Kendine uygulanan başlangıç testlerini geçerek atalarına veya tanrılara tekrar katılmıştır yahut da metapsikoz veya reenkarnasyon için hazır beklemektedir.

Birleşme Ayinleri ve Ağıt Törenleri: Hemen hemen bütün geleneksel toplumlarda iki defin yapılır. Etnik guruba ve ailenin kaynaklarına göre birkaç haftadan on yıla kadar varan bir aradan sonra yeni kaderinde ölüyü onaylayan ve kalıntılarına tanımlı bir statü veren ikinci bir seremoni yapılır. Ölmüş kişinin integrasyonu gibi, bu ayin ağıtçıların tekrar normal hayata karışmasının sağları; düzen yeniden sağlanır ve yasaklar kalkar. Bir kural olarak kemikler mezardan çıkarılır ve yöresel geleneklere göre işlemler uygulanır; yıkanılır, kurulanılır, birer yadigar olarak davranılırlar ve kaplara konulup gömülürler ya da toz haline getirilip ayin içeceklerine karıştırılırlar. Sahra Afrika'sında bu son gelenek özellikle Bantu dili konuşan insanlar arasında çok yaygındır. Kamerun'da Bamileke'liler arasında katı kurallara göre kafatası mirası, sembolik olarak kolektif hatırayı ve sessiz ve içine kapalı kimse(clam) nin devamlılığını güvene alır. Madagaskar'da Famadihana (“cesetleri çevirmek” olarak yanlış tercüme edilmiştir) külfetli kutlamalara yol açar. Şöyle ki bir aile ölülerinin kültünü kutlamaya karar verirse ilk önce mezarları açıp defin malzemelerini çıkarırlar ve büyük bir seremoniyle tekrar gömme işlemi seyircilerin önünde büyük bir neşeyle yapılır. İki günlük şarkı, dans, müzik, aktivite ve kutlamalar ayine son noktayı koyar.

Borneo'da Olo Nyadju da Tiwah durumunda benzer şeyler yapar. Belli derece oruçla beraber Endonezya'lı etnik gurupların çoğu aynı şeyi yaparlar.

Genelde ata kültü şeklinde adlandırılan bu kemik kültü Amerika yerlilerinde, Çin’de ve Avrupa’da gelişimini hala sürdürmektedir. Atalarının kemiklerini dikkatlice fırçalayan eski Çinlilerle, gömüldükten iki yıl sonra ceset kurduğunda kemikleri mermer kaba koymadan önce ailelerin önünde yıkayan Neopoliten mezarlarının iskelet yıkayıcıları arasında fark bulmak zordur. Fransız eyaletlerindeki yıldönümü yemekleri ve aktiviteler, aynı yeniden kurulma fantezilerine karşılık gelmektedirler.

Gerçekten de düşüncede, tanımlayıcı definle sonlanan ikincil cenaze ayinlerinin iki kat daha fazla gerekçesi vardır. Birincisi, kemiklerin bir yerden diğerine taşınması saflaşma safhasını tamamlar. Sanki toprak çürüyen cesetle bozulmuşçasına saflaştırılmış kemiklerin temiz bir yere naklini gerektiren bir durumdur. İkincisi, geçici defnetme her zaman bireysel olmasına rağmen son defin sıklıkla kolektiftir. Buna örnek Venezuela’daki Goajiro yerlilerinin adetleridir. Ölümünden üç yıl sonra kemikler ayrılır ve kurutulur, sonra ölüyü bekleme merasimi süresince teşhir edilir. Ana tarafından olan bütün ölülerin kalıntıların beraberce bulunduğu büyük bir kaba aktarılır. Böylelikle ölülerin yüceltilmiş artıklarının hepsinin yeniden bir araya gelişi, saf olmayan çürümenin izolasyonunu izlemiş olur.

Diğer taraftan batıdaki kemik mahzenlerinin, anonim karakterlerinin erdemiyle, bireysel bir toplumda etkileri çok az görülür. Onlar en fazla “teşhir vakalarında” meditasyona yardımcı olması bakımından “kemiklerin sergisi”ni sağlarlar. Bir Breton şarkısı şöyle der: “Haydi ölü konan yere gidelim Hristiyanlar ve kardeşlerimizin kemiklerini görelim”. Herhangi bir durumda eğer sıradan bir çukura gömülmek şok etkisi yaratır ve ayıbımıza giderse, bu kolektif kemik mahzenleri hiç kimseyi mahcup etmez. Aslında bu durum kabir yerleri problemine bir çözüm ve yeni bir ölüler kültüne yönelik olarak görülebilir. Kutsanmışları mezarlıklarda “Kemik Mahzenleri-Ölmüşlerin Listesi” şeklinde tekrar toplayıp, insanları bu sebeple tekrar birleştirip, onları kendilerini geçmişe bağlayan bağlara hassas bir duruma getirme ihtimali de göz önüne alınabilir.

Böylece ikinci cenaze töreniyle ölünün kaderi karara bağlanır. Burkina Faso’dan Mossi’lerin meşhur sözleriyle birleşme ayini “ölüyü tekrar yaşama döndürür”. O zamandan sonra kaderin var olması için sebep kalmaz. Marjinal periyot, ağıt işinin bitmesine izin verir. Fakat bu durum ızdırabın çekici bir şekli olan zerafet gibi bir ayinleştirme değildir. Bu safhada yasaklar hep zayıflar. Saflık banyosu ve birçok tazminat kurbanlarından sonra ağıtçılar topluma tekrar karışırlar. Burada kemiğin sembolik desteği sayesinde her seviyedeki yaşam

bundan böyle haklarını öne sürebilecektir: Hem ölünün hem de ölünün ayrıldığı gruptakilerin hayatı. Çürüyen et ve ölümün izleri silindikten sonra sembollerleriyle beraber bir çürümez eser meydana çıkar. Cenaze ayinlerinde “bir objeyi önemli kılma” kapasitesi vardır. “Yeter ki obje kanyonun karşı tarafına geçmiş olsun” (Maertens, 1979, s.236) Bu açıkça şu sırayla görülebilir: ölüm - minerallere dönüşme; dışlanmış ağıtçılar- topluma tekrar kaynaşan ağıtçılar; önemsiz ceset-önemli kalıntılar.

Vietnam’da ayin “hayat transferi” denilen olayı oluşturur: Fal bakmanın kurallarına göre kabirde gömülü bir ceset dururken, bir tablet üzerindeki ruh, kırmızı-sarı bir kapla sarılmış bir kutunun içinde kapalı durur. Bu da kişinin saygı duyduğu ve aile sunağında dua ettiği koruyucu bir ata olarak kabul edilir.

Bir noktayı unutmamalı: Ölüm şartları (yer, zaman, sebep) ayini yönlendirir. Örneğin günahkar bir ölü törenden mahrum kalabilir ya da sadece gizli bir törene hakkı olabilir; asla bir ata olamayacak ya da mutluluğu bilemeyecektir. Seremonilerin düzenlenmesinde durum, yaş ve cinsiyet de belirleyici rol alır.

Bazı Anahtar Ayinler

Sadece iyi ölümü ilgilendiren birkaç temel ayin neredeyse-evrensel olmaları ve anlattıkları fantezilerin derinliği nedeniyle incelenecektir.

Ölüme Katılma, Ölüm Sertifikası ve Sorgu: Evden çok uzak veya şiddet içeren bir ölümün geleneksel toplumlarda kötü bir ölüm olarak görülmesinin tek sebebi sadece belirsizliğin bir şüphe işareti olmasından değil aynı zamanda -daha önemli olarak- ölene yardım edilememesindendir. Zira ölen kişiye tıpkı doğumunda yardım edildiği, avutulduğu ve teselli edildiği gibi ölümünde de mesuliyetini alıp, emniyetini sağlayıp, adeta analık yapmak evrensel bir davranıştır. Bu davranışın dinsel bir yönü vardır. Bir örnek verecek olursak, yaşlı ve çok hasta Hristiyanlara yapılan son yağlama ayininin önemini biliyoruz ve bu günahlardan arınmayı kapsar ki bunlar, İsa’nın ölümünde çektiği acıdan kurtuluşu ve yeniden hayat bulmayı ve vaftizi çağırır.

Kişinin gerçekten öldüğüne emin olmak önemlidir. Artı kalbin ve nefesin durması gibi somut olarak yorumlanan belirtilerde papaz, rahip veya doktor çağırılabilir. Emin olmanın başka yolları da vardır; bir Çinlinin ölümünden sonra akrabalarından biri çatıya çıkıp ölmekte olanın ruhunu çağırır, eğer ruh dönmezse kişi ölmüştür. Diğer yanda Sulawesi’nin Troja’sında kişi ölü değil, sadece hastadır. Tibetliler ve Mrao(Hmong) arasında ise kişi, öldüğünden haberdar değildir ve bu ona söylenmelidir. Şöyle ki; “Hastalık kayalara düştü ve kayalar onu kaldıramadı. Oradan otlara kayd ki, otlar da taşıyamadı. Ve işte

bu yüzden Ey Ölü, hastalık senin üzerine geldi. Toprak, hastalığı kaldıramadı ve hastalık ruhuna ulaştı. Bu yüzden ki ölümü buldun.”(Georges, 1982, s.183). Sonrasında büyük kibarlık ve düşünceyle ona büyük gezisi için neye ihtiyacı olduğunu anlatırlar: Hayatta kalanlarla veya Tanrılar’la iletişim kurmak için bambular, tabut, kenevir ayakkabılar, alkol, yiyecek ve kendisine yol gösterecek bir horoz. Ölümün duyurulması da ayrı özel kurallar gerektirir. Ağlamalar, davul ve zillerle son bulan kadınların dövünmeleri gibi sembolik formüller ve haberci çıkartmalar da en sık rastlanılan uygulamalardır.

Geleneksel toplumlarda diğer bir kayda değer görüş de cesedin aynı anda hem canlı hem de ölü olduğudur. Sesi yoktur ama kendince konuşur. Kimse neden öldüğü konusunda soru sormaya tereddüt etmez, bazen de sahip olduğu şeylerin taksimi konusundaki isteklerini anlatır. Sadece çocuk ve meczuplar bu ayine katılmaz çünkü, “ne dediklerini bilmezler”. Senegal Diola’da ayaklı bir tabuta bağlanmış, dört kişi tarafından desteklenen cesede sırayla sorular sorulur. Eğer ceset öne hareket ederse “evet”i; arkaya giderse “hayır”ı; eğer aynı yerde sallanırsa “kararsızlık”ı anlatmaktadır. Benin’in Somba’sında, “hayır” soldan sağa bir hareketle, “evet” arkadan öne doğru bir hareketle anlatılır. Fildişi Sahili’ndeki Senufo için sola bir hareket “kabul”ü, sağa bir hareket “red”di anlatır. Bazen öyle olur ki ölü, orada bulunanlardan birinin üstüne eğilerek soruların ona yönelmesini(Diola) ister ya da, ayinin takibi için taşıyıcıların değişmesini ister(Burkina Faso’nun Lobi’si). Cesedin gerekli güçlerini sağlayan bazı objeler sorgu zamanında cesedin yerine konulabilirler. Ölünün saçıyla birlikte bulunan bir assegai Guyana Boni’sinde yeterli bir değişiklik sayılırken, Fildişi Adası’nın Bete’sinde ölünün saç ve tırnaklarının bulunduğu bir sandık, bu görev için kafi gelmektedir. Benin Egba’sında ve Yeni Gine Orokaiva’sında yaygın bir olgu olarak, eğer Tanrılar veya Atalar ölümü istemişse, gruptakiler kendilerini huzurlu hissederler. Ama ölüm sebebi cinayet, büyü veya bir tabunun yıkılmasıysa keffaret hemen verilmeli ve suç cezalandırılmalıdır. Kendi açısından sessiz konuşmasıyla ölü, toplumsal düzenlemede önemli bir rol oynar.

Gömülmeye Hazırlık: Saflaştırma ve Annelik Ayinleri. Cenaze ayini kendi açısından otantik bir sadeleştirmeye denk olan gömülmeye hazırlık ile başlar. Yahudiler arasında ve özellikle İslam’da önemli bir ilahi görev ve farz olan ibadet sadece sosyal bir fonksiyon değil Tanrı ile bir ilişki olarak da karşımıza çıkar. Gömülmeye hazırlık olayı evrenseldir ve eski toplumlarda köklü bir kuraldır. Başlıca Antil ve Haiti yerlilerinde olmak üzere batı yerlilerinde bu ayin ebeğin yükümlülüğündedir. Ölüm, Mircae Eliade’nin sözleriyle, aynı doğum gibi

özel bir seremoni isteyen “farksız bir geçici birleşmedir”. Örneğin cesedin yattığı sedirin altına bir fıçı su yerleştirilmekle ölünün hayat kaynakları yeniden kurulmuş olur(amniyotik sıvı).. Böylelikle ölünün vücudunu terkeden ruhun yoklukta kaybolmayıp başka bir dünyada(saflaştırılmış olarak) tekrar doğacağına inanılır. Fildişi Sahili’ndeki Agni-Bora’da yeni doğanla ölen arasında büyük benzerlik görülür: Yaşlı kadınlar çıplak vücudu dizleri üzerinde tutarak üç kere yıkar, parfümler ve giydirirler. Bebek için yapılan ayine her zaman şarkılar eşlik eder; yıkama işlemi sağ elle kafadan ayağa doğru yapılır. Ölü için ise ayin sessiz olarak sol elle ayaktan kafaya doğru yapılır. Bunun sebebi doğumun bir kavuşma, ölümün ise bir ayrılık olmasıdır. Avrupa’nın kırsal kesimlerinde ölünün teşhiri görevi hala “ebe”ye aittir. Ölünün teşhiri de bu bağlamda bir annelik olayıdır.

Miaolar arasında ölü soyulmadan ılık bir havluyla sarılır ve ardından en dışta zengince dekore edilmiş bir kimono olacak şekilde giydirilir. Kafa bir türbanla sarılır ve -önemli bir detay- ayaklara kıvrık uçları bulunan -tıpkı Çinlilerinki gibi- keçe veya deri ayakkabılar giydirilir. Bazen akrabalarından birinin görevi bu ayakkabıları yapmaktır. Ölü önündeki yolculuğa güzel ayakkabılarla çıkmalıdır. Bir asker ölüye gelerek saygı dolu bir tavırla şöyle uyarır: “Şimdi sana gezinde yardımcı olacak ve seni koruyacak birkaç el atış yağacağız, korkma”.

Ölünün Teşhiri: Bekletilen Ceset. Cezalandırıcı teşhir(cesedin lanetlenmesi) ya da, günahkar bir insanın cenaze töreninden mahrum edilmesi dışındaki durumlarda cesedin teşhiri en soylu niyetleri temsil etmektedir.

Ölümün bütün bireyleri ilgilendirmesinin sosyal bir olay olarak kabul edildiği geleneksel toplumlarda, ölünün teşhiri genel bir kuraldır. Ceset, bir örtü serilen tabutun içine yatırılır veya, morgda özel bir bölmeye ya da açık havaya konur, veya bir ağacın üstüne veya darağacına asılı biçimde tutulur. Ölünün sunulması, yere ve inanışlara göre değişebilir fakat genellikle ölünün sosyal pozisyonunu belirten simgelerle yapılır. Senegal’de ölü Diola, en güzel giysileriyle giydirilmiş bir halde, sanki canlıymış gibi gösterilir. Eğer avcıysa ok ve yaylarıyla, eğer çiftçiye çift aletleri ve pirinç desteleriyle teşhir edilir. Hayattayken kurban ettiği ineklerin ve büyükbaş hayvanların boynuzlarıyla kafaları zenginliğini belli etmek için teşhir edilir. Ayrıca hayattayken sahip olduğu şeylerin teşhirine de sık rastlanır. Bazen de, Uganda-Karamojong veya bazı Kuzey Amerika yerlilerinde olduğu gibi kişi sürüsünün ortasında yer alır. Kişinin refahına göre teşhir zamanı değişebilir: Borneo-Dayak’da bir ila altı yıl arası gibi. Siyu

kavmine özgü diğer bir geleneğe göre ise ölen insanın asıldığı darağacına atının başı ve kuyruğu da asılır. Ölünün teşhiri iki işe yarar: Ölüye toplumda oynadığı rolün gösterilmesi ve dünyayı son olarak iyi bir şekilde görmesinin sağlanmasıyla ona gösterilen saygının anlatılması. Dünyada görevini tamamlayarak ölen kişi muzaffer sayılır ve böylece ona verilen aura kolektivitete yansıtılır.

Güney Sulawesi'de Toraja hala ölen yüksek mertebeli insanlar için kukla(tau-tau) kullanmaktadır. Katı kurallara göre ekmekağacından yapılan bu figür ölüye olabildiği kadar benzerlidir(boy, cinsiyet, yüz şekli açısından). Ölenin eşyalarıyla giydirilmiş, mücevher, kolye ve bileziklerle süslenmiş bu obje, canlandırıldığı (ağlatıldığı, kutsandığı, öldürüldüğü) belirli törenlerin malzemesidir. Uzun bir seremoniden sonra kefenlere sarılı ceset, altına kukla konmuş bir platformun üzerine yerleştirilir. Bundan sonra ikisi Buffalo kurbanlarına başkanlık ederler ve kendi paylarına düşenleri alırlar. Son olarak ceset mezara konulduğunda kuklası mümkün olduğu kadar mezar yakınına yerleştirilir. Toraja için kukla ölümle alakalı bir obje olmaktan öte ölen kadar olmasa da, onun görünen ikizi gibi önemli olmaktadır.

Bugün Batı'da cenaze evlerinde mumyalanmış ceset bulunmaktadır. Bu, hala ölüye saygı ve onu iyi bir şekilde koruyarak ağıt işini kolaylaştırmanın bir ögesidir: Mumyalayıcının işi ölüyü ölümün görüntüsündeki çirkinlikten kurtararak onu huzur içinde uyuyan bir şekle sokmaktır. Burada önemli olan insanın cesedinin ailesi tarafından tanınacak halde olmasıdır. Belli bir boyuta kadar tanınamaz haldeki cesedin kayıp bir cesetten farklı olmamaktadır. Bu şekilde ölümün kesinliğini kabul ediş, yokluğu ve sessizliğini saran belirsizlikten daha kolay olmaktadır.

Bu açıdan ölülerin yeniden hayat bulmaları hem ölüler, hem de yaşayanlar için teselli edici bir etkiye sahiptir. İspanya'da tespih ve dualar ezberden okunur. İnsanlar ölü hakkında konuşur, çünkü böyle yapmak onunla tekrar beraber olmak gibidir ve bazen konuşma konusu komik hikayelere dönerse bu, ölüye saygısızlığı değil, bilakis onunla iyi ilişkiler içinde olunduğunu gösterir. Hatta bazen ölülerin canlı olarak tasavvur edilmesi, kutlama günlerine dönmektedir. Belki de bunun sebebi Lesinena'nın Aragonese köyünde olduğu gibi bazı köylerdeki ölenin komşularının sadece evlilik törenlerinde pişirdikleri evlilik turtasını cenaze törenlerinde de pişirmeleridir.

Özellikle kadın ağıtçıların olduğu ortamlarda ölünün sergilenmesi, ölünün övülmesi gereğini hissettirmektedir. Ayrıca tekrar hayata dönmesi isteğinin olup olmadığı(ziyaretler, eşyalar, reinkarnasyon), soyundan gelenlerin kendilerini

terk ettiği için ona ettikleri sitem, hatta hakaretler ve ölümünden sonra başına neler geldiği hakkında ipucu arayışlarıyla da karşılaşmaktadır. Horoz ikramı ayininden sonra şamanlar ölüye şöyle yol gösterirler: “Bunu al ve ye. Böylece horozun ruhu seninle beraber olacak. Onu takip et. Çabuk ol ve doğumunda içinde olduğu ipek suite dön. Onu toprağın altında bulacaksın(Doğduktan sonra doğduğu evin yakınına özenle gömülen plasentası anlatılmaktadır). Şimdi git”.(Georges 1982, s. 187) Tekrar ipek kıyafetinde giydirilmiş ve horoz tarafından yol gösterilen cesedin ruhu şamanın söylediği uzun yolculuğa çıkar. Son olarak, son uğurlamadan önce yaşadığı köye, tarlalara ve son bir kez görsün diye kurban sunduğu sunağa götürölüp gezdirilir.

Ölüye Verilen Yiyecekler ve Ölüye Saygı: Burada sadece cenazede veya ayinde ölüye verilen yiyeceklerle kısaca değineceğiz. Ölüye uzun gezisinde yardımcı olması için Aztekler ölüyle beraber yiyecek -genellikle kahverengi kürklü semiz bir köpek- gömerlerdi. Tüm kültürlerde ortak olan bu ayin geniş bir inanışa dikkat çekmektedir: İkramlar ölüye ataların dünyasına giden geçici yolculukta yardımcı olan vazgeçilmez nesnelerdir. Sembolik de olsa kurbanlar da aynı rolü oynamaktadırlar.

Hemen her yerde ortak cenaze yemeği “vet”dir. Pratik bir gereklilik bunu haklı çıkarmaktadır: Ölüye şeref vermek ve yakın akrabaları teselli etmek isteyenler doyurulmalıdır. Kutlamanın süresi yemek miktarıyla alakalıdır, belli gruplarda ayinler ölüm anında başlar; pirinç, şarap ve et bittiğinde ertelenip tekrar gelene kadar beklenir. Geleneksel mitolojiler açısından ölünün de törende yer alması toplumsal bir olaydır: Bir sandalye, tabak ya da yiyecek (genellikle en iyi kısmı) ölü için ayrılır veya bir torunu onu temsilen bulunur veya sofraya cesedin bulunduğu ortamda hazırlanır. –ölüyle ilişkileri güçlendirmek ve grubu onun tamamen ölmediğine ikna etmek için çeşitli adetler vardır-. Batı toplumlarında cenaze yemeği ölenin yokluğunda kalanların bağlarını kuvvetlendirerek kederi hafifleten bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölümü takip eden yemek yaralanmış, bölünmüş ve ölümle rahatsız olmuş bir topluluk için yeni bir doğuş gibidir benzetmesini yapmak yanlış olmaz.

Fakat bütün bu sebepler belli bir seviyede geçerlidir. Sembolik seviyede cenaze yemeği ölünün unutulmamasını sağlayan bir yoldur. Haiti’de cenaze yemeğine “mange-mort”, Quebec’te “manger le mort” denir. Aslında cesedin yenmesi psikanalistlerin “güzel ceset” (sürrealist şiirden alınmış bir terimdir) olarak nitelendirdikleri evrensel bir fanteziye bağlanabilir. Zevk prensibine uygun olarak “güzel ceset”in fantezi mekanizması, kayıp objenin içerilmesi için

duyulan isteğe doğru bir kaybın sarsıntısına karşılık gelir. Ceset ile arzulu birleşme ise bundan sonra gerçek dünyada ancak gizli olabilecek bir vecd ile olur. Ölü en iyi özellikleriyle korunup özümсенir: Onu yiyen kişi bütün tabulara rağmen onu yine kendisinin yapar. Bu bağlamda ölü yemekle alakası olmayan ilginç bir Meksika geleneğinden bahsetmekte yarar var. Ölüler gününde olağan üstü bir ticari aktivite bütün nüfusu hareketlendirir. Müşterilerin seçim yapmasını kolaylaştırmak için üzerlerinde ölülerin isimlerinin yazıldığı, kafatası ve iskeletlerini temsil eden örtüler satılır.

Çürümenin Kontrolü

Çürüme bütün cenaze ayinlerinin gerçeğidir. Sırasıyla, yapılan her şey çürümeyi yavaşlatmak (ceset teşhiri), gizlemek (kefenler, lahit), engellemek (mumyalamak, sarmalamak, yamyamlık) geciktirmek (özen göstermek) veya hızlandırmak (sessizlik kuleleri) içindir. Bu yapılanların hepsi önemli bir ihtiyaçtan kaynaklanır: Ölüyü yok edilemez bir alanda stabilize etmek -toplumla onun ölümü hakkındaki uzlaşma noktası-. Bu kalıntılar -mumya, kül veya kemikler- istisnasız bütün toplumlar tarafından saklanmaktadır.

Yavaşlatılmış veya hızlandırılmış çürüme: Sergileme şartları elbette ki cesedin topraklaşmasını hızlandırabilir. Güneş hatta ay ışığının da dumanlı bir ateş kadar çürümeye katkıda bulunduğuna inanılsa da ceset bazen karınca, av kuşları veya diğer etoburlara bırakılır. Tibet geleneğinde cesetler “ragyapas” (parçalayıcılar) tarafından parçalanıp köpeklere atılır ve böylece daha çabuk kemik haline dönerler. Fakat önümüzdeki en görkemli örnek XVII. Yüzyılda Zerdüşter tarafından inşa edilen “sessizlik kuleleri”dir. “Zand”ın kutsal yazılarına göre ceset kirliliği temsil eder. Buna göre bozulmakta olan vücudu gömerek “iyi yaradılışa ait şeyleri” kirliletmek düşünülemez bile. Yani bu, vahşi etobur hayvanların sık bulunduğu bir yere cesedi atma adetidir. Akbabalar da ölüyü çürüten etten(şeytansı hastalık dönemi) kurtaran arındırıcılardır. Buradan yola çıkılarak özellikle kirliliği ve etrafını pisleten cesetleri saflaştırma işlemleri sırasında izole etmek üzere taştan kuleler yapma fikri geliştirilmiştir. “Sessizlik kulesi” ya da “Dakhma”nın iç tarafında merkezi bir çukura eğimlenmiş bir platform bulunur. Ortak merkezli üç daire içine oyulmuş hücreler (Pavis) cesetleri bulundurmaz -erkekler dış bölgede, kadınlar ortada ve çocuklar merkezi çukura doğru-. İkinci cenaze ayinleri adetinin artık hatırlatıcı yemeğin sembolik formunu almadığı bu durumda, kurutulan kemikler yılda iki kere çukurun derinliklerine atılır. Orada güneş ve kirecin birleşen etkisiyle kemikler ufalanıp toza dönüşür. Çukur yağmur suyunun çıkması için dört kanala ayrılır. Yağmur suyu ise dört yer altı

çukurunda kum ve karbon tarafından temizlenir. Son olarak kalıntılar düzenli olarak bir kemiklerin toplandığı mekana saklanmak üzere kaldırılır. Bütün pisliklerden arınmış olarak ruhun son seremoniye hazır olduğuna karar verilir.

Bozunma kabul edilir fakat gizlenir: Şüphesiz ki mezarlık kalıntıların gizlenip muhafaza edildiği yerdir. Yeryüzünün kadınsı ve anneye özgü değeri evrensel bir fantaziye işaret eder: “Anamın karnından çıplak çıktım, yine öyle döneceğim.” (Jb. 1:21) Afrika düşüncesinde verimliliğin kaynağı ve ataların barınağı olarak kabul edilen toprak anaya gömülme olayı neredeyse metafiziksel bir kimliğe bürünmektedir. Aynı sembolizm ölünün mağara veya rahim boşluğunu andıran cenaze kavanozlarına konması gibi diğer defin şekillerine de hizmet eder. Toprak gerçekten de dönüşümler için mükemmel bir mekandır. Sadece tohum zamanı sabanın onun içine tohum atması değil, aynı zamanda bütün geçiş ayinlerinde aracı olması da onun bir özelliğidir: Cenaze zamanı ceset ona emanet edilir, aynı Neophyteler’in tırnak, saç ve başlangıç ayinlerinden kalan etli artıkların, plasenta ve göbek bağının emanet edildiği gibi. Gömme bir açıdan toprağı da dönüştürebilir. Buna mukabil İbraniler, yerleşik bir toplum olana kadar ölülerini gömmemişlerdir: Gömme, her zaman toprak sahibi olmaya bağlı kalmıştır. O da şüphesiz bir kurtuluş yolu olan “yüce toprağın” tahsisıyla mümkün olmaktadır.

Sınırsız mezar çeşitlerini (toplular veya dağınık gömmeler (madagaskardaki gibi) köyün merkezine veya uzaklara yayılmış olarak), ve türbelerin tiplerini (basit hendeklerden, karmaşık anıtmezarlara ve yakılmış cesetler için kurulan modern ve etkili columbarialara kadar) tanımlamaya kalksak sonu gelmez. Pek çok gömme sistemlerinde sosyal sınıflar arasındaki fark eskiden olduğu ve şimdi de pek fena hissedilir.

Cesedin mezardaki durumu da bundan pek farklı değildir: Oturur vaziyette, arkaya veya öne eğilmiş, ana karnındaki gibi, veya kendi kültürümüzdeki yetişkin bayanların, bir zamanlar olduğu karın üstü pozisyonu, ya da Batı Amerikalı asker ya da kahramanların durduğu ayakta pozisyonunda. Vücudun düzenlenmesi de önemli olabilir. Bazı göçmen guruplar için, vücut düzeni doğdukları ülkeyi gösterir. Geleneksel olarak doğumu gün doğumuna, ölümü gün batımına atfeden topluluklar için, ölünün başı doğuya çevrilmelidir ki yeniden doğabilsin. Ortaçağ Hristiyanları ise kurtuluşun geldiği yöne doğru gömülme için kafalarını batıya doğru çevirirlerdi ki ölünün yüzü Kudüs’e dönük olsun. Benzer şekilde Müslümanlar da sağlarına, Mekke’ye yüzleri dönük olacak şekilde gömülürler.

Ölülerin külleri kutsal nehirlerle atıldığı için Hindistan veya Nepal’de mezarlıklar bulunmaz. Aynı şekilde sahra-altı Afrikası’nda da bu önemli değildir. Fakat bulundukları yerlerde mezarlar bazen korku ve melankoli, bazen de rahatlık ve huzur uyandıran duygu yüklü sembollerdir. Bu bağlamda mezarın fonksiyonunun ölümler ve yaşayanlar arasında yakın bir geçiş durumu aldığı İslam kültürünü de unutmamak lazım. Mezar (maqbarah) sözcüğü genelde daha edebi bir kelime olan “rawdah” (bahçe) ile ifade edilir. Şüphesiz ki mezarlık dini adetlerle kutsallaştırılmış bir mekandır ama kapalı değildir. Ölü orada basit bir kefen içinde elementlerine ayrılarak dinlenmektedir. İki açıdan da söylersek hem doğaya hem de halka açık bir yerdir. Yaygın bir inanışa göre hesap gününe kadar ruh ve ceset arasındaki bağların kopmayacağına ve mezar ziyaretinin yaşayanlar için iyi bir davranış olduğuna ve dahası bununla insanların isteklerine kavuşabileceklerine inanılır. Ayrıca mezarlar yürüyüş için de geleneksel bir yerdir; Kadınlar sık sık Cuma günleri mezarlıklarda buluşurlar.

Yasaklanmış Çürüme: Cryogenation (insanların ölümleri tekrar hayata döndürmeyi keşfetmesine kadar cesetlerin sıvı azot içinde bekletilmesi) olayını bir tarafa koyarsak üç çeşit yaygın yasaklanmış çürüme formu vardır.

Yamyamlık, çürüme ve topraklaşma: Robert Hertz (1970) yamyamlığın, ölüyü, bozulmanın yavaş ve bayağılığından kurtardığını vurgulamıştır.. Kemikleri aşağı yukarı anında son durumuna getirmesindeki özel fonksiyonunun altını çizmiştir. Bu saygı duyulan bir ölü üzerinde uygulandığında özellikle endokannibalizm(iç yamyamlık) için geçerlidir. Şüphesiz ki yamyamlığın özelliği çürümeyi yasaklamasıdır. Et ölümün ardından mümkün olduğu kadar çabuk tüketilir ve et genellikle pişirildiği için tüketim sırasında çürüme görülmez. Diğer taraftan yamyamlık geleneği bulunan toplumlardaki sorgular hareketin sonunu açıkça meydana çıkarmaktadır:”Bu yolla ölünün nerede olduğunu ve etinin çürümeyeceğini biliyoruz”. Bunu Avustralya Turrbolları söylemişlerdir(Hertz 1970, s. 24, n.1). Geçmiş yüzyıldan tarihi Malago dökümanına göre Merina’nın görüşü de böyledir: “Soyumuzdan birisi öldü. O, sevdiğimiz bir adamdı. Şimdi vücudunu ne yapalım?”. Şöyle cevap verildi:”O öldü. Onu gömmeyelim, yiye lim., çünkü onu toprakta çürürken görmek acı olur”. (a.e., s. 28)

Yamyamlık topraklaşmayı yüceltir fakat cesedin akıbeti endokannibalizm(iç yamyamlık) veya ekzokannibalizm(dış yamyamlık)e göre değişiklik gösterir.

Endokannibalizm bizi ikili cenaze töreninin geleneksel şemasına geri götürür: İlk etapta ölü toprağa gömülür veya benzer şekilde yenir ve midede sin-

dirilerek topraklaşmaya doğru geçiş hızlandırılmış olur; ikinci etapta kalan kemikler saygıyla muhafaza edilir. Ölü yemeden kaynaklanan yıkım sadece sembolik olarak bir çeşit korumayı yani birleşmeyi başaran formların mutasyonundan ibarettir. Bir bakıma cesedi yeme, onu ağız yoluyla mumyalama işlemi olarak da yorumlanabilir. Ekzokannibalizm için ise durum farklıdır, en azından artıklara nasıl davranıldığı konusunda. Yamyam ziyafeti şüphesiz bir birleşmeyi anlatır ve menşenin efsanelerine dayanarak ekmek ve şarabın gerçekten et ve kan olduğu hakiki bir ayin ağırlığı kazanabilir. Fakat aynı şekilde düşmanın ruhu vücudundan ayrıldığında kemikleri ve yenilmeyen parçaları atılır veya aşağılanması için elde tutulur. Peru Amazonları'nın Okyanusya yerlileri, düşmanın penisini, onu öldürenin eşinin kullandığı bir kolyeye asarlardı; aynı şekilde mumyalanmış eller kaşık, kemikler flüt, boyanmış ve sergilenen kafatasları ayin zili olarak kullanılır.

Yakılmış ceset: Birçok mitolojiye göre saflaştırma ateşi, özgürlüğü sağlayan en büyük objedir. Bali'de ateş, cesedi küllerine kadar ayıştırmadıkça ölü insanın saflaşmadığına ve ruhunun vücudundan ayrılmadığına inanılır. Ateş, birçok inanışa göre oluşum ve doğuşun işaretidir. Ateş sayesinde üstün bir varoluş seviyesi yakalamak mümkündür. Yunan mitolojisine göre Herakles kendini Oeta Dağı'nın tepesindeki odun yığınının üstüne gererken, Zeus diğer tanrılara onun kendilerine eşit olacağını duyurmuştur: Ateş onu insan kısmından kurtarıp ölümsüz ve yüce yapmaktadır. Aynı konu Hinduizm'in klasik yazıları olan Upanisadlar'da da bulunur. Yakma ayinlerinde sadece cesedin kirliliğinden değil insanlık durumunun kirliliğinden de arınılır. Küller bu kirliliğin kanıtıdır; şöyle ki, eğer vücut mükemmel olsaydı külsüz bir şekilde yanardı.

Kalıntıların çeşitli akıbetleri vardır. Japonya'da kemikler geleneksel olarak iki kaba konur. Bunlardan biri ölünün yakıldığı, diğeri de doğduğu yere gömülür. Tayland'da ise kalanların bir kısmı bir kaba konulup evde saklanır, diğer kısım ise dağın eteğine gömülür, türbe benzeri yapılarda saklanır ve hatta bir nehre atılır. Eski bir Hint adetine göre kalanlar mezara gömülürdü. Sonraları, bugün hala geçerliliğini koruyan bir kural empoze edildi: Ateş suların oğlu olduğu için cenaze ayininde önce biri, sonra da diğeri olmalıydı. Ayrıca küller ve kireçlenmemiş kemiklere, Şiva'nın saçından akan kutsal nehir Ganj'a atılmadan önce su, inek ve hindistan cevizi sütü serpilirdi. Diğer kutsal nehirlerin ölüleri akıntı boyunca kutsal ikametgahlarına götürdüğü Nepal ve Tayland'da da aynı durum geçerlidir. Bali'de kalıntılar akrabalar tarafından özenle düzenlenir, kutsal suda yıkanır, ipek örtü üzerine serilir ve çiçeklerle süslenmiş, kurutulmuş bir hindistan cevizinin içine konur. Son olarak da Venezuela'nın Yanoama

kabilesine değinelim: Bu kabile savaşçıları yaktıktan sonra kalan kemiklerini ezip yiyeceklere veya içeceklere karıştırıp tüketir.

Yakma diğer bütün geçici gömme şekillerine benzetilebilir ve ölülerini yakan insanlar ikili cenazenin klasik şemasına birçok açıdan uyarlar. Fakat anlamda değişiklik ve zamanda kısalma göze çarpmaktadır. Ölünün dışarıda bırakılması temeline dayanan ilk cenaze töreni ölüyü rahatlatır ve sadece çürümeyle ulaşılabilir bir saflığa eriştirir. Ölüyü yakanlar bu ilk törenin dengini genellikle kısa olan ölüm ve ölünün yakılması arasındaki boşlukta gerçekleştirirler. Yanmış ve saflaştırılmış artıklarla ilgili olan ikinci kısım ise ölünün ruhsal alemde birleşmesi ayinidir ve bu ayinle birlikte yaşayanların ağıt yakması sona erer.

Cesetlerin korunması: Mısır'ın mumyalama teknikleri ünlüdür. Uzun, zor teknikler sadece Osiris'le asimilasyon sonucu ölü insanı bir tanrı yapan osirifikasyon ayininin yapısında işe yarar. Teknik düzenlemeler öncesinde, esnasında ve sonrasında katılanların çokluğunu ve hazırlıkların aldığı uzun zamanı iyi açıklayan fazlasıyla komplike bir seremoni yer alır. Yakarışlar, şiirler ve dualar mumyacıların her bir hareketini noktalardı ve bu kişilerin hareketleri sıkı bir şekilde düzenlenirdi.

Ayin yapılmadan ölümden sonraki hayat mümkün değildir. Nitekim mumyalamanın sonunda rahip “Yaşamın ve gençliğin bitmeyecek; her zaman ve sonsuza dek” diye bağırırdı. Sonra son seremoni yapıldı: Ağzın açılması. Saflaştırma çadırı veya mezar girişinde ayini yöneten rahibin hareketlerine sunu ve kurbanlarla, tütsüler ve sihrisel-dinsel formüllerle eşlik edilirdi. Ayinin sonunda rahip, ölüye yaşam enerjisini yeniden tanıtmak için onun yüzüne dokunurdu.

Bunlara ek olarak, Güney Amerika'da keşfedilen mumyalar ve İspanyol şahitlerin anlatımlarıyla örneğin İnkalar'ın ölümlerini mumyaladıkları doğrulanmıştır. İnkaların zamanımıza Mısırlılardan daha yakın olduğunu belirterek(Orta Çağ'ın sonları) , teknik açıdan mumyalamadaki başarıları Mısırlılarınkiler kadar yüksek olmaması ilgi çekicidir. Vücuda değişik malzemeler uygulanmış(bal, çam sakızı ve otlar), vücut roucou(bir çeşit sebze) ile boyanmıştır; iç organlar da çıkarılıp ayrı kaplarda saklanmıştır. Kuru iklim ve gömme metotları (kayalar arasındaki bir delik veya bir cenaze kavanozu) cesetlerin korunması için uygun koşullar sağlıyordu. Firavunlar gibi, bu işlemler İnkalar'da kral ailesi fertlerine uygulanıyordu. XVI. yüzyılda İnca menşeli bir şair olan Huaman Poma tarafından yazılan bir hikaye, kraliyet cenaze törenlerini anlatır: Sembollerıyla birlikte mumyalanmış olan İnka, yanında aynen mumyalanmış gibi bir ay kadar bekle-

yen kadınlar ve hizmetçilerle diğer tarafta ona hizmet etmeleri için defnedilir. Mumyalama tekniklerinin basit olmasına karşın faydayı artırmak için mükellef bir ayin yapıldığını düşündüren sebepler vardır. Böylece, ölünün yanına gömülen paraların cesedin bozunmasına yol açan kötü ruhların baskılanmasında kullanıldığı düşünülür. Gerçekten yaşam gücü(aya) cesedin bütün parçalarında kaldığı için, cesedin çürümesi kişinin yok olması demektir. Diğer taraftan eğer ceset korunabilirse, ölenin ruhu, kendi soyundan gelenlerden biriyle reenkarne edilebilirdi. İkinci doğuma dair bu düşünce mezar ve cenaze kavanozlarında bulunan cesetlerin anne karnındaki pozisyonda bulunmalarını açıklayıcı olabilir.

Şartlar ne olursa olsun, mumyalamayı geçici bir gömme işlemi olarak tanımlayan Robert Hertz'le anlaşabiliriz (Hertz 1970, s.20): Eğer ölümü gömmeden ayıran süreç, topraklaşma ve kurumaya yeterli süreyle uyumluysa, Mısır ve diğer arkaik etnik grupların ayinleri arasında bir simetri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak mumyalama bittiğinde, ceset yok edilemez olup mezara iletildiğinde, ruh lalou ülkesine gitmek için yola çıkacak ve geride kalanların yasları sona erecektir. Topraklaşmanın oluşması için gereken zaman olan bekleme periyodu ancak bir müdahaleyle kısaltılabilir; ceset, kül ve kemik kalıntılarından ziyade vücudun görünen bütünlüğü(mumya), veya bir parçası(parmak, baş) ile denktir.

SONUÇ

Kutsal “stricto sensu” küresinde sınırlandığı görülebilen cenaze ayinlerinin bir portresini çizdim. Ayinlerin -çoğunlukla geçmiş zamandaki ve az bir derecede günümüzdeki-, ölümle (kabul edilmiş olsa bile) hayat arasına bir mesafeye koymak ve insanlar kendilerini ölümle yakın hissettiği zaman ölümün eğlenceli taraflarını bularak veya onu hafifleterek kendilerini toparlamaları için yapıldığı düşünülebilir. Bu yüzden cenaze ayinleri ölüm dramını gerçek boyuttan hayali boyuta taşıyabilir (yer değiştirmeler, simgeler, semboller ve mecazlar ile) ve asıl yararları da budur. Cenaze adetlerinin iki temel amacı şunlardır: Ölüm tarafından huzursuz edilen insanları tekrar bir araya getirmek ve ölen kişi için yapılabilecek her şeyin yapılmasına hizmet edilirken ve kaderi çizilirken, geride kalanların teselli edilmesidir. Bütün bölgelerde böylesi ayinler kendi yer ve sahneleriyle, senaryo ve aktörleriyle ayinsel dramlar ve bireysel veya toplumsal terapiler (Nasser'in hareketli cenazesi hatırlanabilir)olarak tanımlanırlar. Bu açıdan geleneksel kültürler modern dünyanın unuttuğu bitip tükenmez sembolizm kaynaklarına haizdir.

Gerçekten özellikle şehir ortamında modern hayat ayin düzeyinde belki de geri dönüşümsüz pek çok değişimi gerektirir ve akranlarımızın fizik dengesini huzursuz etmektedir. Çoğu uygulama basitleştirilmiş veya vazgeçilmiştir: Yeniden hayat bulma hastane veya küçük apartmanlarda imkansızdır, taziye ve kortejler artık yapılmamaktadır. Şu durumları düşünün: Mesela günümüz ölü uygulamalarında önceki zamanların kirliliği temizlik bahanesiyle yer değiştirmiştir. Suje olarak cesede saygı, obje olarak cesetten korku ile, aileye saygı da önemsiz bir ücretin bilinmezliği ile yer değiştirmiştir. Aynı şekilde, yas işaretleri de artık kullanılmamaktadır –yirmi dört saatlik yas kıyafetlerinden yirmi dört saatlik yasa geçtik- ve bu birisinin üzüntüsünü göstermesini güçleştirmektedir. Unutulmuşların arasında kaybolan ölü için insanlar günbegün daha az ilgi göstermektedirler; saçılan küller ölünün bir kültü için tek fiziksel desteği yok ederken, ruhlarının huzuru için her gün daha az dualar edilmektedir. En azından eğer ayinler ruhsal boyutta bile olsa eskiden daha çok ölümlerle ilgiliyken, şimdi ise yaşayanlarla ilgilidir. Şöyle ki bir örnek olarak, yeni Roma Katolik Kilisesinin hasta yağlama ayini ölümün kendisini uzaklaştırmayı gerekli bir motivasyon olarak görmektedir. Bu gerçekten diğerleri tarafından şahit olunan, bir geçiş olarak kabul edilen ölümün ortadan kaybolmasıdır.

Şüphesiz ki bugün insan oğlu kendini, ayinler ve sembollerıyla ilgili olarak tehlikeli bir kültürel boşluğa mahkum etmektedir. Bu bağlamda ,en samimi biçimde kolaylaştırılmış ayinlerimizin, yaşamamıza yardım edecek bir ayinden yoksun bırakıp bırakmayacağını sorabiliriz.